

A NORMA UNE-EN 15038

Ana Luna Alonso
Universidade de Vigo

Resumo

Ata o de agora só existían normativas de calidade aplicables á tradución, pero referidas principalmente ás relacións establecidas entre o cliente e o profesional que traduce no tocante a pedidos e contratos. A primeiras normas estatais de calidade das traducións comezan a xurdir arredor dos anos 1990, mais foi a finais do ano 2000 cando se inicia a elaboración dunha norma europea de calidade. Logo de varios anos de traballo, a norma aprobouse en maio de 2006. A versión oficial en lingua española (Norma española UNE-EN 15038) que leva por título: “Servizos de tradución. Requisitos para a prestación do servizo”, non normaliza nin xulga a calidade da tradución, senón o servizo, isto é, a calidade do mesmo mediante o seguimento do proceso levado a cabo para obtermos o produto final. No seu espírito está a procura dunha nova forma de traballo que determinadas asociacións profesionais xa inclúen no seu código deontolóxico dende o momento da súa creación.

Descríbimos a seguir o valor da EN-15038 como prácticas recomendables con criterios obxectivos e cuantificables e como principios básicos operativos da tradución para acadar unha normalización real das actividades dentro do sector e un maior recoñecemento da profesión.

Palabras clave norma, calidade, servizo de tradución, profesión, deontoloxía.

Abstract

Up to now translation quality standards dealt only with the relationships between clients and translators as far as assignments and contracts were concerned. The first national standards for translation quality arose by the end of the '90s, but it is not until the end of 2000 that an European quality standard is undertaken. After a few years' work, the standard was passed in May, 2006. The official Spanish version (Spanish Standard UNE-EN 15038), entitled “Requirements for Translation Services” does not standardize or judge the quality of the translation but the service itself, by surveying the process leading

to the final product. The spirit of the standard pursues a new working method that some professional associations had already included in their deontological codes when first established.

This paper describes the value of EN-15038 as recommended practice with objective and measurable criteria and as basic operational translation norms for a real standardization and a better of the profession.

Key words: standard, quality, translation service, profession, deontology.

Os conceptos de certificación e normalización

Existen dous tipos de normas segundo a súa función: as de certificación e as de normalización:

A certificación é a acción levada a cabo por unha entidade recoñecida como independente das partes interesadas, mediante a que se manifesta a conformidade dunha empresa, produto, proceso, servizo ou persoa cos requisitos definidos en normas ou especificacións técnicas.

A normalización, pola súa parte, é unha actividade colectiva encamiñada a establecer solucións a situacións repetitivas e consiste na elaboración, difusión e aplicación de normas. A normalización presenta unha serie de vantaxes para os fabricantes (racionaliza variedades e tipos de produtos, facilita a comercialización dos mesmos, así como a súa exportación); para os consumidores (establece niveis de calidade e seguridade dos produtos e servizos, informa das características do produto e facilita a comparación entre diferentes ofertas); e para a administración, posto que a normalización establece políticas de calidade, medioambientais e de seguridade. Un dos propósitos da normalización é garantir a calidade dos produtos dende os distintos ámbitos implicados.

A clasificación tradicional das normas diferencia:

- Normas nacionais: No caso español, estamos a falar das normas UNE, aprobadas pola AENOR (Asociación Española de Normalización), organismo recoñecido pola administración pública para desenvolver actividades de normalización dentro do Estado).
- Normas rexionais: Elaboradas polos organismos europeos de normalización nos que participan representantes acreditados de todos os países membros. O Estado español está presente coa participación de AENOR nalgúns dos comités rexionais como o CEN (Comité Europeo de Normalización) ou o CENELEC (Comité Europeo de Normalización Electrotécnica).
- Normas internacionais de ámbito mundial. As máis representativas son as IEC (Comisión Electrotécnica Internacional da área eléctrica), as UIT (área de telecomunicacións) e as ISO (International Standards Association) para o resto de sectores. AENOR tamén forma parte dos comités de normalización.

- Ademais das normas citadas, existen outras normas subrexionais, de empresa e de asociación.

AENOR é unha asociación privada sen ánimo de lucro constituída en 1984. É o organismo certificador da calidade para diversos sectores dentro do Estado, recoñecido a nivel internacional pola súa actividade normativa. A súa actividade desenvólvese en todos os sectores industriais e económicos de xeito independente. De feito, cando se pon en marcha unha norma nova, AENOR solicita a creación dun comité especial que se faga cargo da súa elaboración no que participan os principais axentes da actividade que se quere normalizar e os círculos económicos e comerciais que se poidan ver afectados pola mesma.

A definición dunha norma UNE é unha especificación técnica de aplicación repetitiva ou continuada cuxa observancia non é obrigatoria, establecida con participación de todas as partes interesadas e aprobada por AENOR¹. A elaboración dunha norma UNE lévase a cabo en cada un dos Comités Técnicos de Normalización (CNT), grupos técnicos formados por representantes dos sectores involucrados no tema sobre o que se vai desenvolver a norma (produtores, comercializadores, organismos de goberno, institucións e técnicos independentes, entre outros).

Por enriba de AENOR e os demais organismos europeos de normalización está o CEN (Comité Europeo de Normalización), que tamén é unha asociación sen ánimo de lucro legalmente constituída en 1961, con sede central (*CEN Management Centre*) en Bruxelas, cuxos membros son os organismos nacionais de normalización de 28 países europeos (a 30 de abril de 2004), O CEN é o homólogo da ISO no ámbito europeo en materia de normalización². O principal obxectivo do CEN consiste na implantación da normalización en Europa para facilitar o intercambio de bens e servizos mediante a eliminación das barreiras técnicas.

A necesidade de normalización no sector

Coa aparición das novas tecnoloxías, as necesidades de tradución expandíronse a todos os niveis do sector público e privado. Os problemas relacionados coa calidade do produto final levaron a que fose cada vez máis necesaria

1 Así por exemplo: *Subtitulado para personas sordas y personas con discapacidad auditiva. Subtitulado a través del teletexto* UNE 153010. Norma aprobada en setembro de 2003. AENOR. *Ley de Industria* 21/1992.

2 As normas ISO 9000, 9001 e 9002, non específicas do ámbito da tradución, contemplan normas que garanten a calidade no proceso industrial. Hai determinados elementos que todo sistema de calidade debe ter baixo control coa fin de asegurar que os produtos e servizos de calidade se fagan de forma consistente e a tempo. A serie ISO 9000 redactouse entre os anos 2000 e 2002 e xa foi adoptada por máis de 70 países en todo o mundo como a norma de maior aceptación que establece requisitos para os sistemas de calidade.

a introdución dun control de calidade tanto na elaboración do proceso como na do produto.

O sector da tradución non podía ser alleo á tendencia á normalización e, xa que logo, á calidade, porque a interpretación da calidade pode diferir en función de cada tradutor e mesmo do cliente. Cómpre indicar que si é posible garantir a calidade no tocante ao cumprimento dunha serie de procedementos, mais non podemos esquecer que na calidade da tradución entran en xogo moitos factores. De feito, as distintas certificacións acadadas polas empresas de tradución teñen como fin o establecemento duns criterios mensurables só referidos aos seus procedementos

Porén, no mundo das traducións non sempre se coidan todos os procedementos e de aplicarmos todos non sempre se asegura a calidade do produto final, xa que os criterios empregados para revisar ou valorar unha tradución varían dunha ou dun revisor ou tradutor a outro. De todos é sabido que unha mesma tradución pode ter varias solucións e seren todas correctas (Arevalillo, 2004).

Ata o de agora só existían normativas de calidade aplicables á tradución, pero referidas principalmente ás relacións establecidas entre o cliente e o profesional que traduce no tocante a pedidos e contratos³. As normas aplicables á tradución nos diferentes países europeos eran:

- A norma italiana *UNI 10574* que definía os requisitos do servizo e as actividades das empresas de tradución e interpretación.
- A norma austríaca *Önorm D 1200* que cubría os servizos de tradución e interpretación e os requisitos esixidos para o servizo en si mesmo e a súa prestación.
- A norma austríaca *Önorm D 1201* que cubría os servizos de tradución e interpretación respecto do establecemento do contrato que cobre o servizo.
- A norma alemá *DIN 2345* que cubría os servizos de tradución, os contratos que se formalizan para a prestación do servizo e os procedementos de traballo.
- A norma holandesa *Taalmerk* que cubría os servizos de tradución en xeral.

³ A Conferencia Xeral da ONU para a Educación, a Ciencia e a Cultura, reunida en Nairobi do 26 de outubro ao 30 de novembro de 1976 no seu XIX encontro aprobou un texto que recollía as *Recomendacións sobre a protección xurídica dos tradutores e das traducións e sobre os medios prácticos para mellorar a situación dos mesmos*. O texto completo pódese consultar en: [http://www.unesco.org/culture/laws/translation/html_sp/page1.shtml#Recomendación]. Data de consulta (10-11-07).

- A norma internacional *ISO 12616* sobre terminografía orientada á tradución, centrada no rexistro e recuperación da información terminolóxica para facilitar os labores de tradución⁴.
- A norma internacional *ISO 2384*, norma publicada en 1977, que establece as regras para presentar de forma normalizada as traducións co obxectivo de facilitar o seu uso polas distintas categorías de usuarios.

Todas estas normas fan referencia ao proceso de tradución en xeral e non ao produto obtido como resultado do proceso (a tradución), como *LISA QA Model* (normas para a xestión e control da calidade no proceso de localización de todos os compoñentes dun produto) ou *SAE J2450* (sistema para avaliar a calidade das traducións de publicacións de servizo automotriz) (Arevalillo, 2005).

Independentemente destas normas específicas, as empresas pódense certificar no seu propio país segundo a norma *ISO 9001* ou os seus equivalentes de servizos⁵. Fronte ás normas *ISO*, máis o menos válidas para calquera proceso de produción, unha norma específica como a norma europea de calidade atinxe directamente á tradución e leva a que desaparezan as anteriores ao tempo que recolle aspectos da *ISO 9001*, así como das anteriores (*DIN 2345*, *Taalmerk*, *UNI 10574:1996*, *ÖNORM 1200.2000* e *ÖNORM 1201.2000*) e do código ético da *EUATC* (*European Union of Associations of Translation Companies*). Ademais, a norma europea servirá de base para una futura norma *ISO* de ámbito mundial.

As primeiras normas estatais de calidade das traducións comezan a xurdir arredor dos anos 1990, mais foi a finais desa década cando a *EUATC* propuxo a elaboración dunha norma europea de calidade. Como consecuencia, o *CEN* decidiu nomear un equipo de redacción no que estaban representados todos os

4 A Organización Internacional de Normalización (*ISO*) editou unha norma para a mellora da calidade das traducións en xullo de 2002. Tratábase da primeira norma internacional para a xestión da terminoloxía en relación co proceso de tradución: *ISO 12616 (Terminographie axée sur la traduction)*. Esta norma define os procedementos que lles permiten aos tradutores, así como aos profesionais que xestionan as traducións, consignar, poñer ao día e extraer con rapidez e axilidade a información terminolóxica relacionada co seu traballo. A *ISO 12616* aplícase tanto ao traballo dos tradutores autónomos como ao dun equipo ou servizo, pode adaptarse para crear unha ferramenta de xestión de textos en lingua orixe, un corpus de textos paralelos, un corpus de traducións ou de calquera outro tipo de información na lingua de chegada. A norma redactouse para axudarlles aos profesionais da tradución, aos provedores de produtos localizados, aos terminólogos, lingüistas, xestores de información, xestores de bases de datos en empresa, organismos públicos ou axencias de tradución e localización.

5 Na Clasificación Nacional de Actividades Económicas (*CNAE*), os profesionais da tradución sitúanse na categoría de “Actividades de secretaría e tradución”.

países da UE⁶, así como observadores dos E.U.A., Canadá e a ISO. O equipo comezou a traballar en 2001 e rematou en 2006.

A secretaría da norma correspondeulle a AENOR, con quen colaborou a ACT (Agrupación de Centros Especializados en Traducción). No comité español tamén participaron empresas de tradución que non forman parte de ACT, profesionais autónomos, asociacións de tradutores (ATIC e ASETRAD, por exemplo), tradutores a título individual e universidades. A iniciativa tiña como obxectivo principal o de establecer unha norma o máis completa posible que abranguese os aspectos metodolóxicos no proceso, dende a recepción do traballo ata a súa entrega, sen esquecer as fases de xestión de pedimentos, asignación de recursos, formación, auditoría interna, reclamacións de clientes, comunicacións, etc. (Arevalillo, 2006).

A *norma* aprobouse en maio de 2006. Pretende cubrir dende un punto de vista práctico os soportes que precisa a tradución para que se produza nas circunstancias ideais, dende a recepción da encomenda do cliente ata a entrega final do documento ou produto traducido, incluídos os procesos lingüísticos, administrativos e técnicos. O control dos procesos normalizados debería axudar a obter a calidade final.

A asignación do plan de traballo dos diferentes comités correspondeuse coa división dos capítulos do texto:

- Unha introdución na que se dá conta dos motivos que deron pé á creación da norma: Obxecto e campo de aplicación.
- Un glosario terminolóxico no que se definen os termos utilizados na redacción da norma: Termos e definicións.
- Requisitos básicos do proceso: infraestrutura (recursos humanos e técnicos), xestión da calidade (do servizo, non da tradución) e xestión do proxecto.
- Relación entre cliente e o PST (Provedor de Servizos de Tradución): presupostos, contratos, dereitos e deberes, análise de viabilidade, etc.
- Procedementos nos servizos de tradución: traballo administrativo, técnico e lingüístico; o proceso de tradución propiamente dito; revisión, validación, etc.
- Servizos de valor engadido: localización, maquetación, xestión de memorias de tradución, creación de glosarios, etc.
- Cinco anexos informativos que ofrecen algunhas recomendacións sobre distintas tarefas que se aconsella poñer en práctica para completar a norma: detalles do rexistro do proxecto, proceso técnico previo á tradución, análise do texto orixe, guía de estilo e listaxe non exhaustiva de servizos de valor engadido.
- Bibliografía

6 Alemaña, Bélxica, Holanda, Hungría, Italia, Francia, Finlandia, España, Grecia, Portugal, Reino Unido e República Checa.

O capítulo dos procedementos de tradución correspondeulle ao comité español que tratou con especial interese a necesidade da revisión por unha persoa distinta do tradutor (Arevalillo 2006: 3).

A norma define o proceso e mais os requisitos que constitúen a base fundamental da prestación de servizos profesionais de tradución e abrangue non só o proceso de tradución en si mesmo, senón tamén o resto dos pasos da prestación do servizo. A este respecto, un dos elementos fundamentais está en asegurar a calidade e a súa capacidade de seguimento. O obxectivo desta norma consiste en proporcionarlles aos tradutores (sexan empresas ou autónomos), e aos seus clientes unha descrición transparente de todo o proceso, dende a solicitude inicial da encarga ata a prestación do servizo final. A norma facilítalle aos profesionais unha serie de procedementos e requisitos normalizados que lles permita satisfacer os requisitos do mercado e demostrar a necesidade do control da calidade no servizo ofrecido.

Respecto da calidade do produto xa traducido e non do proceso, dentro dos procedementos que se axusten á norma deben incluírse un proceso de revisión das traducións por unha persoa distinta da que realizou a tradución (un dos pasos máis importantes), que vai redundar na calidade final do traballo (Arevalillo 2006:4).

A versión oficial da norma en español (Norma española UNE-EN 15038), leva por título: “Servizos de tradución. Requisitos para a prestación do servizo”⁷. Na súa introdución indica que o texto quere abranguer o proceso central da tradución, así como todos os demais aspectos relacionados coa prestación do servizo, incluídos o aseguramento da calidade e a rastrexabilidade (a avaliación da conformidade e a certificación baseadas na norma).

No capítulo I a norma indica que está pensada para que os provedores de servizos de tradución dispoñan dun conxunto de procedementos e requisitos para facérenlle fronte ás necesidades do mercado. Non se aplica aos servizos de interpretación.

O segundo capítulo dedicado á terminoloxía, tal e como facía a DIN alemá, defínense os termos de especialidade utilizados no documento como son “servizos de valor engadido”, “competencia”, “documento”, “interpretación”, “convencións locais”, “corrección de probas”, “registro”, “corrección de concepto”, “corrector de concepto”, “revisión”, “revisor”, “lingua de orixe”, “lingua de destino”, “texto de destino”, “convencións textuais”, “tradución”, “provedor de servizos de tradución” e “tradutor”.

En función dos traballos previos das ÖN austríacas, o capítulo III, titulado: “Requisitos básicos”, céntrase nos recursos humanos (criterios de selec-

7 AENOR autorizou á Universidade de Vigo para o uso do documento. Existen tres versións oficiais (alemán, francés e inglés). A versión en español é responsabilidade de cada estado membro do CEN. No momento de aprobación da norma o CEN contaba con 20 organismos nacionais de normalización.

ción do persoal, as súas aptitudes e cualificacións necesarias para a realización de proxectos de tradución, responsabilidades, deberes e formación continua), nos recursos técnicos dos prestatarios de servizos de tradución⁸ (equipos informáticos, programas, axudas técnicas e ferramentas), na elaboración dun sistema documentado de xestión da calidade do servizo, así como na xestión do proxecto supervisado por un xestor.

Segundo o indicado na norma, o profesional que traduce debe posuír competencias profesionais (de tradución lingüística e textual da lingua orixe e da lingua de chegada, de documentación, cultural e técnica), adquiridas por medio dun diploma de tradución, por un diploma superior e dous anos de experiencia en tradución ou por cinco anos de experiencia como tradutor. O revisor, pola súa parte, debe posuír as mesmas competencias do tradutor, ademais da experiencia no ámbito concreto. E por último, o corrector de concepto debe ser un especialista no ámbito temático da lingua de destino. Este capítulo remata co epígrafe titulado “desarrollo profesional continuo”, no cal se indica a responsabilidade do PST no cumprimento e actualización das competencias profesionais de tradutores, revisores e correctores.

Inspirado na norma SFS finlandesa, o capítulo IV trata da relacións entre o cliente e o PST (presupostos, contratos, aceptación de condicións, estudo de viabilidade e todo tipo de circunstancias que rodean o establecemento da relación comercial: tarifas, prazos, pagamentos...), coa intención evidente de mellorar as condicións laborais dos traballadores. O PST debe dispor de un procedemento documentado para a xestión e análise das consultas, a determinación da viabilidade do proxecto, a elaboración de presupostos, a formalización de contratos co cliente, a facturación e o rexistro de pagamentos. Ten que valorar de modo realista o seu propio dominio da materia, a competencia lingüística e os recursos (humanos e técnicos). O pagamento é unha cuestión que debe quedar ben clara, o tradutor non ten por que padecer os atrasos dos clientes cando é a empresa mediadora a que recibe unha encarga.

Elaborado segundo as normas de AENOR, o capítulo V, o máis extenso da norma, trata sobre os procedementos nos servizos de tradución, dende os traballos previos á tradución, pasando polo propio proceso, ata chegar ás fases de revisión, corrección e validación, nas que cada empresa ou tradutor é libre de establecer os seus propios criterios e medios. A norma esixe corrección, pero non responsabiliza ao tradutor do resultado do traballo final, porque na maioría dos casos é o mediador o que entrega o traballo ao cliente, e xa que logo, a responsabilidade final de revisión compételle ao axente mediador.

O PST debe asegurarse do cumprimento do contrato dende que o momento en que este se confirma ata o final do período mínimo de arquivo. O xestor

8 O prestatario de servizos de tradución (PST) pode ser unha empresa ou unha axencia de tradución, o servizo de tradución dentro dunha empresa, un tradutor asalariado ou independente.

de cada proxecto de tradución ten que dispoñer dun procedemento documentado para a xestión e todas as partes implicadas no mesmo deben saber cal é a súa función. O proceso en si mesmo parte das tarefas administrativas preparatorias e o rexistro do proxecto; a seguir establece as fases de procesamento do texto anteriores á tradución en si, isto é, a análise dos aspectos lingüísticos, dos potenciais problemas, da terminoloxía, dos aspectos de estilo, etc. Logo vén o traballo de tradución que sempre debe ir seguido dunha revisión por parte doutro tradutor e unha posible comprobación do contido por un experto na materia. Se o servizo así o especifica, hai que incluír tamén no proceso a corrección de probas e realizar unha verificación final do servizo prestado en función das condicións previas establecidas.

Para rematar, a norma establece no capítulo VI, baseado na BSI británica, algún dos posibles servizos de valor engadido que poden incluír, entre outros, diferentes procedementos de legalización mediante traducións xuradas, actualización de traducións, creación dunha base de datos terminolóxica, transcripción, etc. Mais aquí tamén están toda unha serie de traballos que se lle encargan a un profesional experto en localización, maquetación, autoedición, xestión de memorias, etc., iso implica que un profesional debe adaptarse constantemente ás transformacións e esixencias do mercado cambiante da tradución, e, xa que logo, cómpre que continúe a formación ao longo da súa carreira. A norma indica con claridade que se un PST ofrece un servizo, é moi recomendable esforzarse en cumprir as mesmas esixencias ca nos servizos cubertos pola norma. No anexo E a norma enumera unha serie de servizos como adaptación, reescritura, actualización, localización, internacionalización, globalización, redacción técnica, asesoría lingüística e cultural, subtitulación, voces superpostas, revisión e corrección de concepto de traducións de terceiros ou retradución.

Os anexos teñen carácter informativo, non normativo, trátase xa que logo de consellos ou recomendacións sobre o rexistro de proxectos (anexo A) e o procesamento dos textos antes de iniciar o traballo de tradución (anexo B). Con todo, hai tamén anexos específicos relacionados cunha análise máis profunda do texto de orixe (anexo C), guías de estilo (anexo D) e os xa citados servizos de valor engadido.

Aplicación

Aínda que poida parecer sorprendente, a norma non normaliza nin xulga a calidade da tradución senón o servizo, isto é, a calidade do mesmo mediante o seguimento do proceso levado a cabo para obtermos o produto final. No seu espírito está a procura dunha nova forma de traballo que determinadas asociacións xa inclúen no seu código deontolóxico dende o momento da súa creación⁹. Tamén convén indicar que non é imprescindible unha norma para acadar traducións de calidade. De feito, sempre se realizaron e se han realizar traducións de boa calidade

⁹ Véxanse por exemplo os estatutos e estándares profesionais da AGPTI [www.agpti.org].

sen ter que aplicar normas específicas. Mais o valor da EN-15038 radica en ter incluído prácticas recomendables con criterios obxectivos e cuantificables; así como principios básicos operativos da tradución para acadar unha normalización real das actividades dentro do sector e un maior recoñecemento da profesión.

A norma non pretende normalizar o cliente, porque é o cliente o que acaba por impor os seus criterios de calidade. A función do PST que actúe coa norma europea como guía estará centrada en definir cal é a súa propia idea de calidade global e que procedementos a fan posible, e nesos procedementos indicará como cubrir as posibles variantes operativas que esixen os clientes. Iso si, o feito de se acoller á norma é unha garantía para o cliente de que o traballo vai ser realizado de maneira profesional, tanto no caso de tradutores autónomos como no de empresas de tradución (Spagna, 2005).

Cada Estado¹⁰ poderá desenvolver os mecanismos oportunos para proceder á certificación a través dun organismo certificador; mais a lei tamén prevé a autodeclaración, mediante a cal o proveedor de servizos se declara conforme á norma, baixo a súa propia responsabilidade xurídica. Pódense certificar tanto empresas como autónomos, aínda que a norma, pola súa complexidade, está principalmente destinada a regular o servizo prestado por empresas que levan a cabo proxectos de tradución de certo volume. El prestatario que cumpra coa normativa pode optar pola certificación, que implica redactar un manual de calidade, que debe actualizar de forma continua.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- AENOR. (2006) *Servicios de traducción. Requisitos para la prestación del servicio* UNE-EN 15038:2006. En liña [<http://www.aenor.es/desarrollo/normализacion/normas/resultadobuscnormas.as>]. (Data de consulta 10-11-07).
- AREVALILLO DOVAL, Juan José. (2004) “A propósito de la norma europea de calidad para los servicios de traducción”. Ponencia presentada no II Congreso Internacional Toledo (maio 2004): *El español lengua de traducción*. En liña: [<http://www.esletra.org/Toledo/html/contribuciones/arevalillo.htm>]. (Data de consulta 10-11-07).
- (2005) “La norma europea de calidad EN-15038 para servicios de traducción: ¿qué hay tras ella?”. *The Globalization Insider*. En liña [http://www.lisa.org/globalizationinsider/2005/04/la_norma_europe.html]. (Data de consulta 10-11-07).

10 Están obrigados a adoptar a Norma EN 15038 os organismos de normalización de Alemaña, Austria, Bélxica, Chipre, Dinamarca, Eslovaquia, Eslovenia, España, Estonia, Finlandia, Francia, Grecia, Hungría, Irlanda, Islandia, Italia, Letonia, Lituania, Luxemburgo, Malta, Noruega, Países Baixos, Polonia, Portugal, Reino Unido, República Checa, Romanía, Suecia e Suíza.

- (2006). “La norma europea de calidad para servicios de traducción EN-15038: por fin, una realidad”. En liña: [<http://www.medtrad.org/panacea/panaceapdfs/junio2006.htm>]. *Panace@*. Vol. VII, nº 23. pp. 111-117.
- SPAGNA, Alfredo. (2005) “Norma europea para servicios de traducción - Principios e implicaciones prácticas”. En liña: [http://www.tekom.de/index_neu.jsp?url=/servlet/ControllerGUI?action=voll&id=1705]. (Data de consulta 10-11-07).
- TORRES HOSTENCH, Olga. (2005) “Estándares de calidad en la industria de la traducción”. En Liña [<http://www.uem.es/web/ott/estandares.htm>]. (Data de consulta 10-11-07)
- VALADO FERNÁNDEZ, Liliana (dir.). (2007) Curso de Extensión Universitaria “Traducción editorial: Calidade e xestión de proxectos”. En liña: [<http://tv2.uvigo.es/tvuvigoes/serie.php?element=215>]. (Data de consulta 10-11-07).

